

LINKÖPINGS UNIVERSITET
SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN
C-UPPSATS I HISTORIA HT 1992

OLA GÖRANSSON

HANDLEDARE: KALLE BÄCK

CENTRAL PÅLAGA

OCH LOKALT BESLUT

Trehörna sockenstämmas beslut rörande folkskole-
förordningen given 1842

INNEHÅLL

1.	INLEDNING.....	3
1.1	SOCKENSTÄMMAN.....	4
1.2	1842 ÅRS FOLKSKOLESTADGA.....	6
1.3	SYFTE, ANTAGANDE OCH FRÅGOR.....	8
1.4	KÄLLOR OCH METOD.....	9
1.5	TIDIGARE FORSKNING.....	11
1.6	KORT PRESENTATION AV TREHÖRNA SOCKEN.....	13
2.	SOCKENSTÄMMANS BESLUT RÖRANDE FOLKSKOLEFÖRORDNINGEN.....	14
2.1	TIDEN FÖRE 1842.....	14
2.2	SKOLFRÅGANS ORDNANDE.....	15
	Det första beslutet.....	15
	Det första förslaget.....	16
	Skolan startar i Trehörna.....	17
	Skolhusbygget.....	19
2.3	INRÄTTANDE AV SKOLSTYRELSE.....	20
2.4	SKOLLÄRAREN OCH HANS AVLÖNING.....	22
2.5	ÖVRIGT RÖRANDE FÖRORDNINGEN.....	24

3. AVSLUTNING OCH ANALYS.....	25
NOTER.....	27
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	30

INLEDNING

Den 18 november 1842 lämnade kyrkoherde Carl Jacob Pettersson sitt hem, Prästgården, för att bege sig ner till Trehörna sockenstuga för att där leda den andra ordinarie sockenstämman för året, den så kallade Andersmässostämman. På stämman skulle kyrkoherden och de röstberättigade sockenmännen ta ställning till en kunglig förordning, den nya folkskolelagen.

I denna uppsats ska jag försöka följa Trehörna sockenstämmas beslut angående den ovannämnda lagen. Att skapa en skolinrättning var något nytt för cirka hälften av Sveriges socknar under 1840-talet. Trehörna var en av dessa socknar.

Under tiden för uppsatsarbetet har jag arbetat parallellt med en studievän, Rickard Karlsson. Han har studerat Trehörna sockenstämmas beslut rörande fattigvårdsförordningarna 1847 och 1853. Genom att vi studerat samma socken har vi kunnat diskutera mycket om gemensamma problem. vi har kunnat se likheter men också slående olikheter gällande våra ämnen. Allt detta har varit synnerligen givande.

Uppsatsen ingår i "Trehörnaprojektet", vars syfte är att försöka belysa en sockens historia ur så många aspekter som möjligt. Min önskan är att denna studie ska bli ett led i detta.

1.1 SOCKENSTÄMMAN

För att lämna lite "kött på benen" till läsaren ska jag börja med att presentera sockenstämman som inrättning, lite historia och viktiga årtal i stämmans utveckling. Likaså kommer jag att beskriva folkskolelagens tillkomst, vilken resulterade i Kongl. Majt:s nådiga stadga angående folkundervisningen i riket.

Som ett forum för sockeninwånarnas gemensamma frågor har sockenstämman gamla anor. Tiden för 1800-talet har diskuterats av R. Gullstrand och K H Johansson.¹ Någon central förordning som reglerade sockenstämmans arbete fanns inte i landet förrän 1817. Tidigare hade sockenstämman omnämnts i 1723 års prästprivilegier. Där stadgades att prästen hade makt att hålla två ordinarie sockenstämmor per år samt att sockenfolket hade skyldighet att infinna sig för deltagande.²

Genom att den första lagen rörande sockenstämman kom 1817 började sockenstämmans arbete alltmer glida över från focus på kyrkliga ärenden till mer världsliga frågor.³ Den yttre ramen för stämman var alltjämt lik den som praktiserats tidigare. Prästen skötte fortfarande sammankallandet, ordförandeskapet samt protokollsskrivandet. Deltagandet på stämmorna var dock klarare formulerat 1817 än tidigare. Nu var det ägare till mantalsatt jord som hade rösträtt. Arrendatorer kunde delta om de fick ett skriftligt intyg från jordägaren.⁴ En nyhet i denna första "stämmolag" var att kyrkodisciplinen nu skulle skötas av ett kyrkoråd.⁵ Rådets givne ordförande var naturligtvis kyrkoherden. Ledamöterna var kyrkvärdar samt några övriga sockenmän.⁶

I den allmänna "reformivern" som rådde under 1840-talet fick även sockenstämman en ny förordning, 1843. Prästens roll var ännu orubbad.⁷ Sockenstämmans arbete kom dock att under 1840-talet få en fördjupad sekulär inriktning. Flera statliga förordningar kom under denna period att färga stämmornas arbete så som skolförordningen 1842 och fattigvårdsförordningen 1847. Deltagandet på stämman förändras även

denna gång. Nu kunde den som erlade skatt på inkomst och förmögenhet (bevillning) rösta vid stämman. Men det fanns en gräns som sattes vid 2 rd 24 sk.⁸ År 1843 skapades också sockennämnden. Nämndes roll var att sköta socknens hälsovård. Det intressanta med sockennämnden var att ordförandeposten inte längre var vikt för prästen i socknen, utan vem som helst som socknen ville se som ordförande på denna post kunde nu väljas.⁹

Nästa förordning kom 1862, denna för socknen till historieböckerna, i alla fall rent språkmässigt. Nu blir nämligen socken kommun. Om arbetsramen eller sammansättningen blir annorlunda förtäljer dock inte denna studie då det ligger utanför uppsatsens tidsram.

Stämmornas mötesfrekvens varierar mycket över tiden. Det visar sig både i litteraturen rörande sockenstämmornas arbete samt mina egna studier med sockenstämmoprotokoll från Trehörna.¹⁰ Som jag nämnt ovan stadgades redan 1723 att det skulle hållas två stämmor under året. Dessa blev över tiden ordinarie stämmor, valborgsmässostämman och Andersmässostämman. Men i regel hade socknarna fler stämmor än de två ordinarie.¹¹ Under 1840-talets reformera var mötesfrekvensen speciellt hög. Trehörna sockenstämma höll vid denna tid c:a 10 möten per år.¹² Litteratur runt ämnet verifierar att just 1840-talet hade en hög mötesfrekvens.¹³ Att anta att detta hänger samman med de tätt duggande reformerna är nog knappast för djärvt.

Ärendena som sysselsatte sockenstämman under året varierade starkt i antal. En valborgsmässostämma kunde ha över 10 punkter på föredragningslistan, medan en extra stämma oftast hade 1-2 punkter.¹⁴ Detta är kanske inte så konstigt om man ser valborgsmässostämman som s.a.s socknens årsmöte, där räkenskaper skulle godkännas och fattigvården ses över. Detsamma gällde för sockenmagasinet, reparationer av kyrkan och andra gemensamma byggnader o.s.v. På de extra stämmorna handlade ärendena ofta om representantsval till ex.v ett ting.

1.2 1842 ÅRS FOLKSKOLESTADGA

Den 18 juni 1842 kom Kongl. Majt:s nådiga stadga angående folkundervisningen i riket. Upptakten till 1842 års beslut var en kunglig proposition som kom drygt två år tidigare, den 1 februari 1840. Propositionen kom att behandlas i olika omgångar och utskott fram till sommaren 1841 då rikets ständer lade fram ett förslag till regeringen.

Riksdagen 1840-41 var inte den första gången som skolärendet varit uppe till behandling men tidigare förslag hade aldrig resulterat i något beslut. Skolfrågan hade under 1800-talets första del blivit ett alltmer angeläget ämne för de liberala strömningarna inom politiken och offentligheten.¹ Det fanns ett nyttoargument för skolfrågan, Medborgarna skulle, för att kunna sköta sina samhällsplikter, ha rätt till någon form av utbildning, även om det endast rörde sig om läs- och skrivkunnighet.² Bönderna ställde krav i samma riktning, för att kunna delta i offentligheten krävdes utbildning.³ Men även om det fanns en opinion för att skapa ett obligatoriskt undervisningssystem, var frågans utgång inte given när den nådde riksdagen under 1840.

Det fanns skarpa skiljelinjer i alla stånd mellan anhängare för och emot ett etablerande av en folkskola.⁴ Riksdagen antog således ingalunda den kungliga propositionens fjorton paragrafer, utan ställde den under ett utskott för att "putsas och fila" på delarna i förslaget.⁵ Utsottets förslag som lades fram för ständerna under sommaren 1840 innehöll sjutton paragrafer uppdelade i ett antal moment. De fyra stånden fattade samma beslut efter behandling av utskottsförslaget, att återremittera frågan till ny utskottsbehandling. Vid den första utskottsbehandlingen hade ett sammansatt utskott av stats- allmänna besvärs- och ekonomiutskotten behandlat ärendet. Vid det andra tillfället var det ekonomiutskottet som stod för behandlingen. I början av 1841 lämnade utskottet sitt betänkande till ständerna. Förslaget som de fyra stånden skulle ta ställning

till var i stort överensstämmande med det första utskottsförslaget.⁶ Klyftorna skar fortfarande genom stånden, men den här gången ledde riksdagsarbetet till beslut. De fyra stånden hade fattat olika beslut och ändrat på olika delar i utskottets förslag. Nu återstod att sammanjämka de skiljaktiga besluten.

Ärendets behandling slutade dock inte vid sammanjämningen av ståndens olika beslut. Riksdags beslutet överlämnades till regeringen för vidare handläggning. Under sommaren remitterade regeringen ärendet till landets domkapitel och länsstyrelser. Yttrandena från de två remissinstanserna skiljde sig något åt. Länsstyrelserna hade en mer välvillig inställning till förslaget, än vad som gällde för domkapitlen.⁷ Regeringens behandling av ärendet resulterade slutligen i en fjorton paragrafer lång folkskolestadga. Riksdagens förslag hade omdisponerats från sjutton- till fjorton paragrafer.

Blev då stadgan en framgång för de som ivrat för reformen eller hade motståndarna lyckats "rumphugga" förordningen till en luftig lag? Visst gick det ut påbud för socknar och städer att starta arbetet med skolinnrättningar, men modern forskning har hävdats att skollagen inte var en folkskoleinnrättning utan en "fattigskoleinnrättning". Stadgan skulle hjälpa till att förvara fattiga barn i skolan och på det viset hindra misär och umbäranden.⁸

Ovan har jag beskrivit stadgans tillkomst. Jag ska här endast kort kommentera innehållet i stadgan då jag använder stadgan mer i undersökningsdelen. Språket i stadgan var onekligen försiktigt. Socknarna behövde inte ta ställning till stadgans alla delar då mycket av den berörde lärarutbildning. Socknarnas arbete låg i stället s.a.s på hemmaplan. Det skulle tas ställning till skolinnrättning, lärares lön, skolhus, skolstyrelse och ämnen som barnen skulle studera. På många punkter sa stadgan att socknen borde verka i stadgans riktning. Likaså avslutades flera stycken med uttrycket "såvida ej annorlunda därom överenskommes". Detta gav onekligen socknarna stor tolkningsfrihet.

1.3 SYFTE, ANTAGANDE OCH FRÅGOR

Mitt syfte med uppsatsen är att undersöka hur ett centralt beslut mottas och genomförs på lokalplanet vid mitten av 1800-talet. Fokus kommer att vara inriktat på vilket utrymme för lokalt självstyre som fanns. Hur reagerar lokalsamhället? Anpassar man sig till förordningen eller försöker man sätta sin prägel på den genom t.ex direkta ändringar av innehållet, försök till dispenser eller förhållning?

Folkskoleförordningen innebörd var en nyhet för hälften av landets socknar. Att inrätta skolor skulle komma att innebära att ekonomiska och personella resurser skulle få avsättas för ändamålet. Sockeninvånarna skulle bli tvungna att betala läraren lön, bidra till skolhusbygge med virke, men också rent arbetsmässigt. Jag arbetar därför med ett antagande: Lokalsamhället kunde knappast bortse från några centrala beslut men fanns möjligheten till självstyre och egna tolkningar inom ramen för ett centralt beslut så valdes denna väg.

I en undersökning med denna uppläggning blir det synnerligen viktigt att analysera hur olika aktörer uppträder. Fanns det krafter som verkade i pådrivande eller återhållande riktning. Vilka var deras motiv?

1.4 KÄLLOR OCH METOD

Det källmaterial jag har utnyttjat för uppsatsen är hämtat ur Trehörna kyrkoarkiv på landsarkivet i Vadstena. Den primära källan är sockenstämmoprotokoll. Jag har även begagnat skolstyrelsens protokoll samt en del statistiskt material. Andra arkiv, förutom Trehörna kyrkoarkiv, som utnyttjats är Linköpings domkapitels arkiv. Detta finns, liksom det förra, på landsarkivet i Vadstena. Bearbetat källmaterial som jag använt mig av är Svensk författningssamling.

Eftersom syftet med uppsatsen är att undersöka 1842 års folkskolebeslut, antog jag att material fanns att hämta fr.o.m detta årtal. Vad jag däremot inte visste var om det funnits någon fungerande skolinrättning i Trehörna innan 1842. Jag var således tvungen att kontrollera detta med stämmoprotokollen för årtiondena innan 1842. För att inte föregripa undersökningen för mycket återkommer jag till det längre fram i uppsatsen. Studien följer alltså skolreformens intåg i socknen. Genom att ställa den kungliga förordningen mot sockenstämmans beslut har jag antagit att det ska vara möjligt att se hur sockenstämman har ställt sig till de olika delarna i skollagen. Denna modell har jag sedan följt kronologiskt.

Det har inte i första hand varit mening att sätta en tidsram på uppsatsen; den satte s.a.s sig själv. Rent teoretiskt skulle det vara möjligt att fortsätta in i modern tid. Eftersom jag undersöker sockenstämmans roll blir en naturlig gräns för undersökningens slut 1862, då sockenstämman förvandlades till kommunalstämma.

Finns det då inga problem med källorna? Först kan man nämna det "vanliga" problemet med äldre källor som försvårar arbetet med dem, nämligen att kunna tyda dem. När det gäller tiden före 1850 för Trehörnas sockenstämmoprotokoll finns en del "kladdiga" exempel som får skyllas på protokollföraren, alltså kyrkoherde Pettersson. Ett annat arbetsmässigt problem är att vissa källor inte finns att tillgå. Detta gäller för exempelvis för Trehörnas första skolreglemente.

Prästen skulle, när ett reglemente var upprättat skicka in detta till domkapitlet för godkännande. Nu finns detta tyvärr inte bevarat. Det enda som gick att få fram rörande detta, var att det hade lämnats in till och registrerats hos domkapitlet.

En andra fråga som är intressant är huruvida protokollen kan vara tendesiösa, alltså om protokollsföraren kan ha handskats ovarsamt med sanningen. Risken för detta finns, men får anses som relativt liten. Detta dels för att flera protokolljusterare valdes att kontrollera protokollet, dels för att kyrkoherden skulle läsa upp protokollet från predikstolen senast fjorton dagar efter det att stämman hållits. Man kan också anta att det tjänade föga till för prästen att försumma eller handskas ovarsamt med protokollen, eftersom han genom dem "diarieförde" sitt eget arbete. Detta skulle alltså kunna komma att vändas emot honom vid till exempel prost- och biskopsvisitationer.

Det som skulle vara intressant för denna uppsats att veta syns tyvärr endast sporadiskt. Det gäller de bakomliggande diskussionerna. Sockenstämman arbetade oftast efter enhällighets beslut, vilket gör att direkta aktörer är sällsynta.

1.5 TIDIGARE FORSKNING

Forskning om sockenstämman i Sverige och Finland är förvisso inget nytt forskningsämne. Om jag kunnat tolka forskningsläget rätt så finns det två intensivare perioder i forskandet. Den första perioden återfinns i seklets början och sträcker sig in i 30-talet. Det är oftast tiden före 1800 som intresserat dessa forskare.

Under 1980- och 90-talen verkar sockenforskningen ha fått ny kraft med flera framlagda doktorsavhandlingar i ämnet. Perspektivet för dessa nya forskare har ändrats mot den tidigare traditionen. Idag används ett lokalhistoriskt perspektiv. Forskarna hävdar att lokalsamhället utvecklade ett självstyre inom ramen för centrala beslut och pålagor. I denna nya forskartradition har jag valt att endast referera två verk som dels överensstämmer med min undersökningsperiod, dels behandlar skolfrågan. Böckerna är Harald Gustavsson; Sockenstugans politiska kultur och Alberto Tisconia; Statens, godsens eller böndernas socknar.

Harald Gustavsson behandlar i sin bok sex socknar i Stockholms trakten. Gustavsson menar i sin bok att sockenstämmans arbete inte gällde fattigvården i den utsträckning som annan forskning slutit sig till. Sockenstämman var heller inget forum för motsättningar. Tvärtom, stämman arbetade efter ett konsensusbegrepp. Hans forskning löper över 1862 års kommunalreform. Han menar dock att det inte sker något omedelbart organisatoriskt brott. Sockenstämmans seglivade arbetsform och ram verkar leva vidare efter 1862. Gustavsson talar för att det också fanns en drivande elit i sockenarbetet. I socknar med liten eller ingen adel var det de självägande bönderna som var huvudatörerna. Där det finns högre ståndspersoner övergår den drivande rollen i sockenarbetet till dem.

Alberto Tisconia disputerade 1992 på en avhandling rörande sockensjälvstyret i tre socknar i Svealand. Tisconias avhandling berör främst två områden i sockenarbetet, fattigvården och skolan. Som

Harald Gustavsson menar Tisconia att styrandet i socknarna låg hos en elit. Socknen fungerar som statens uppdragstagare i många frågor men samtidigt har socknarna stora möjligheter till självstyre inom ramen för detta arbete. Att ett centralt beslut ska genomföras vänder sig socknarna inte emot. Det är istället hur det ska genomföras som är det viktiga för socknarna. Detta gäller exempelvis skolförordningen 1842.

Utöver dessa två böcker kommer jag att göra jämförelser med Rickard Karlssons uppsats om Trehörna sockenstämmas ställningstagande rörande fattigvårdsförordningarna 1847 och 1853. Hans uppsats visar att trots att det skedde stora förändringar i fattigvårdsarbetet så följer socknen de centrala förordningarna relativt väl.

1.6 KORT PRESENTATION AV TREHÖRNA SOCKEN

Trehörna socken är belägen i Östergötlands sydvästra del på gränsen mot Småland. Socknen var under 1800-talet delat mellan Östergötlands och Jönköpings län men tillhörde enbart Linköpings stift.

Trehörna var en liten socken både till ytan och till invånarantalet. För den tid som uppsatsen behandlar var befolkningen omkring 800 personer.¹ År 1850 fanns det 35 hemmansägare, 19 arrendatorer samt 52 torpare. Backstugusittare och inhysesfolk beräknades under samma tid till 30 personer.² Dessa personer utgjorde tillsammans med sina familjer en stor grupp som fick lita på utkomsterna från jordbruket. Det kan vara bra att hålla i minnet att församlingen var "fattig och medellös", när den kom att konfronteras med förordningar som innebar utgifter.

Citatet nedan är hämtat ur ett sockenstämmoprotokoll från den 8 augusti 1858 och kan ge en bild av hur sockenfolket uppfattade sin egen situation. En utredning rörande järnvägsutbyggnaden ville ha information om socknen. Stämman svarar:

"Trehörna församling utgöres uteslutande af skogsbygd. Dess förnämsta afsättningsprodukter utom ladugårdsafkastningen, äro också Skogsprodukter, såsom Ved, kol, bjelkar, bräder, plank och tjära. (---) Det finns ingen fabriks- eller bruksrörelse inom församlingen"

2 SOCKENSTÄMMANS BESLUT RÖRANDE FOLKSKOLEFÖRORDNINGEN

Den 18 juni gavs alltså den nya folkskolelagen. Förordningen skulle meddelas sockeninwånarna via predikstolen, för att sedan tas upp till behandling på sockenstämman. Förordningen kom att behandlas av Trehörna sockenstämma för första gången den 18 november 1842, på Andersmässostämman. Man kan då anta att invånarna i socken senast fått lära känna den kungliga förordningen fjorton dagar tidigare, då kallelsen till stämman skulle ske.

Folkskolestadgan innehöll fjorton paragrafer, vissa av dessa var uppdelade i moment. I undersökningen ställer jag den centrala förordningen mot sockenstämmans beslut i några utvalda paragrafer. Alla delar i stadgan var inte av vikt för stämman som ex.v lärarutbildningen. Det finns också delar som p.g.a källbrist inte kan utförligt kommenteras, detta gäller ex.v vilka ämnen skolbarnen skulle studera.

Inledningsvis presenterar jag kort tiden för 1842, då det kan vara av vikt att känna till förhållandena som de var innan församlingen började arbetet med att skapa en skolinrättning.

2.1 TIDEN FÖRE 1842

Skolor var förvisso inget nytt i landet i och med folkskolestadgan. Både i städer och på lansbygden hade skolor vuxit fram under en längre tid.¹ Läskunningheten var dock god oavsett dessa skolor, om man får tro Egil Johansson. Genom husförhören hade kyrkan med jämna mellanrum kontrollerat läskunningheten. Detta berodde på att allt sedan reformationen ville kyrkan att allmänheten skulle kunna tillgodogöra sig lämpliga och tillrättalagda texter.² Situationen var inte annorlunda i den lilla socknen Trehörna. Prästen höll husförhör där, liksom i övriga delar av riket.³

När det gäller skrivkunningheten var dock situationen annorlunda.

De män och kvinnor som växte upp innan skolreformen, hade knappa skrivkunskaper. Ett belysande exempel på detta, för Trehörnas del, är när sockennämndens ordförande Carl Peterson ville sluta på sin post som nämndens ordförande 1858. Sockenstämman vädjade då till honom att stanna vid sitt uppdrag och beviljade honom dessutom ett arvode på över tio rd. Anledningen till detta var svårigheten att hitta någon skrivkunnig person som kunde axla denna roll.⁴

2.2 SKOLFRÅGANS ORDNANDE

Det första beslutet

Sockenstämman mötte, som jag tidigare nämnt, folkskolelagen för första gången den 18 november 1842. Kyrkoherde Pettersson läste upp den kungliga förordningen som punkt fyra på dagordningen. Stämman tog vid detta tillfälle tre beslut rörande folkskolan. Det första berörde skolinrättningen som helhet. Förordningen hade i sin första paragraf stadgat att det "bör finnas minst en, helst fast skola" i varje socken och stadsförsamling. Stadgan menade dock att där lokalförhållandena och bristen på medel försvårade införandet av en fast skola, kunde undervisningen ske genom flyttande skolor. Paragrafen sade också att lärares anställning och skolans inrättande borde ske inom en femårs period från stadgans utfärdande.

Sockenstämman beslutade angående detta att de skulle bemöda sig i strävandet att få tillstånd en skolinrättning, men pekade på att man gjorde detta även om de flesta i socknen var fattiga och levde under stora umbäranden.

Det andra beslutet som stämman tog vid detta tillfälle var att inrätta en skolstyrelse. På denna punkten var stadgan mycket mer bestämd i sin formulering. Socknarna skulle inrätta skolstyrelser, prästen skulle vara ordförande och församlingen skulle välja några övriga sockenmän till ledamöter. Jag återkommer framåt i uppsatsen till skolstyrelsen. Det tredje beslutet som togs gällde upprättandet av en skolkassa. Paragraf fyra i förordningen stadgade att varje

skattskyldig person borde erlægga ett bidrag till upprättande av skolkassa av minst två- högst sex skillingar Banco, om inte andra medel fanns till detta. Sockenstämman beslutade att de skattskyldiga i Trehörna skulle erlægga minimibeloppet, två sk, till ändamålet.

Det finns inget i detta första protokoll rörande skolinrättningen som visar några delade meningar angående frågan. Passusen i protokollet rörande fattigdomen i socknen gjordes s.a.s enhälligt. Tvärtom visar protokollet på en välvilja inför frågan. Dock är det föga ofarligt att förmoda att besluten föregåtts av debatt. Detta beroende på att skolfrågan var en kostnadskrävande post för sockeninvånarna.

Det första förslaget

Ett år och fem månader efter det att Trehörnas sockenstämma valt skolstyrelse presenterades dess första förslag rörande skolinrättning i socknen. Detta sker på sockenstämman den 21 april 1844. Tyvärr finns inte förslaget bevarat, men väckte diskussion på stämman. Kyrkoherden läste upp förslaget för sockenmännen. I protokollet förstår man tydligt att deltagarna nu ändrat uppfattning om skolan. Inte heller denna gång framträder någon person i församlingen. Det konstateras dock i protokollet att sockenmännen var oförmögna att ställa upp på förslaget. Det enda som skulle kunna ändra deras uppfattning vore om de blev ålagda att rösta för förslaget. Trots att en skola skulle vara välgörande och syfta till något fint kunde inte deltagarna anta förslaget. Om skolstyrelsen, som lagt förslaget, stred för det samma framgår inte av protokollet. Styrelsen var trots allt en potentiell drivkraft för förslaget, men av detta syns inget.

Varför sockenstämman gjorde denna "kovändning" kan man bara spekulera om. Troligen bottnar motviljan i att skaffa sig en utgiftspost till, utöver de man redan hade. Fattigvården var en stor kostnad för en liten socken som Trehörna.¹ Förutom fattigvården fanns sockenmagasin och andra gemensamma byggnader som kyrkan att betala till.

Skolan startar i Trehörna

Sockenstämmans inställning till folkskolefrågan verkar, mildt sagt, ambivalent. Från välvillig inställning vid Andersmässostämman 1842 hade synen svängt till motspänstighet 1844. Vid en extra allmän stämma den 2 januari 1846 beslutades att starta skola redan samma år den 1 maj, alltså endast fyra månader efter stämman. Möjligen beror omsvängningen till skolan på ett cirkulär som gått ut från domkapitlet under hösten 1845 till stiftets församlingar.¹ Språket i cirkuläret verkar vara mer bestämt än den kungliga stadgan. Det talas om skyldigheten att inrätta folkskola. Som jag nämnt ovan (2.2) var språket i folkskoleförordningen vagt. Det hade lämnat stort utrymme för tolkningsfrihet för socknarna. Folkskoleinrättning borde vara fungerande fem år efter stadgans utfärdande. Trehörna sockenstämma följde här förordningen och startade faktiskt skolan inom den förlagda tiden. Marginalen var drygt ett år.

Vad blev det då för skola i Trehörna? Beslutet som togs den 2 januari gällde en flyttbar skola, en fast skola skulle ännu få vänta. Avsaknaden av Trehörnas första skolreglemente är tyvärr besvärande, då det hade varit enkelt att se hur skolinrättningen blivit ordnad. Nu har jag istället kunnat gå till den första närvarolistan för att finna svar på frågan.² Enligt denna fanns från och med den första maj 1846 fyra undervisningsplatser i socknen. Skolan började i den södra delen av socknen i Skruvhults by, fortsatte sedan till Runnestad, därefter till Hägna och sist var undervisningen förlagd till sockenstugan i Trehörna kyrkby.

Sockenstämmans beslut att 1846 starta skola kan jämföras med annan forskning. Tisconia visar att två av hans tre undersökta socknar hade någon form av skolundervisning före folkskolereformen.³ Gustavssons studie över sex socknar visar att alla socknar bedrev någon slags undervisning.⁴

Den ovannämnda skolan var helt flyttande. Detta omprövas emellertid redan under hösten 1846. På Andersmässostämman läggs ett nytt

förslag fram för sockenstämman.⁵ Om det är ett förslag lagt av skolstyrelsen eller om det endast är ett resultat av sockenstämmans diskussioner är synnerligen svårt att få grepp om via protokollet. Att debattlustan är stor framgår dock av protokollet, detta uttrycks i protokollet med orden "flerfaldig öfverläggning och rådsläpning". Tyvärr är aktörerna lika osynliga som tidigare i skolfrågan. Några personliga åsikter eller förslag syns inte i protokollet.

Beslutet blir att ändra den enbart flyttande skolan så att socknen nu i stället får dels en fast skola, dock inget eget skolehus, dels två flyttbara enheter i södra delen av socknen. Den fasta skolan förlades till sockenstugan i kyrkbyn.

Denna skolinrättning används av socknen i c:a sex år. I september 1852 kommer dock förändringarnas tid i Trehörna. Förändringen heter Samuel Clemens Siegbahn. Han blir församlingens nye kyrkoherde.⁶ Redan efter en månad på sin post tar sig Siegbahn an skolfrågan. Den tredje november sammankallar han skolstyrelsen.⁷ Kyrkoherden och ledamöterna i skolstyrelsen utarbetar ett nytt förslag till ordnandet av skolinrättning i socknen. I korthet gick förslaget ut på att intesifiera undervisningen mot tidigare. Den hade i det förra förslaget bedrivits tre månader vid varje station.⁸ Nu skulle undervisningen ske växelvis vid endast två platser: Trehörna säteri och gården Olstorp. Skolgången skulle löpa från första april till första november. Förslaget togs till alla dess delar vid sockenstämman den 11 november 1852.

Att Siegbahn påverkade skolfrågan personligen står tämligen klart. Det visar dels den aktivitet han utövar på skolfrågan dels hans egen förklaring att skolan fungerat dåligt då han kom till socknen och att både de som betalade för skolan, alltså föräldrarna, samt barnen som begaganade skolan fick "dålig utdelning" av den samma.⁹ Församlingen hade under åren haft alla möjligheter att ändra skolinrättningen. Förmodligen ansåg sig sockneninvånarna nöjda med den tidigare ordningen och kunnat låta saken bero. Det fanns inte heller någon synlig aktör för skolfrågan innan Siegbahn dök upp.

Skolhusbygget

Någon fast skolhusbyggnad skulle Trehörna socken inte ha förrän under 1850-talet senare hälft. Frågan hade varit upp till behandling under 1840-talet men inte lett till något beslut.¹ En fattig- och skolhuskommite bildades under 1855 för att bygga ett kombinerat fattig- och skolhus.² Skälet till detta kombinerade fattig- och skolhus var dels att den gamla fattigstugan var alltför dålig för att inhysa fattighjonen i, dels att ett skolhus behövdes.³ Fattigstugan skulle ligga i bottenvåningen och skolsalen på övervåningen.⁴ För att fattighjonen inte skulle störas av lärare och elever beslutade man att lägga dubbel isolering i trossbotten mellan våningarna. Den fjärde februari 1856 beslutar dock stämman att endast uppföra ett skolhus. Omsvängningen berodde dels att ett tvåvåningshus inte skulle göra sig speciellt bra på den förslagna platsen, dels var det den driftige kyrkoherden Siegbahn som missbedömt behovet av en ny fattigstuga i socknen.

Till sockenstämman den fjärde februari 1856 hade, utöver jordägarna, denna gång socknens samtliga torpare och arbetsföra backstugusittare kallats. Meningen med detta var att tillfråga dessa om de var villiga att bidra med dagsverke till skolans byggande. Stämman menade att skolan skulle gagna församlingens alla barn, varför alla ansågs skyldiga att delta till dess uppförande. Torparna och backstugumännen lovade att delta med ett dagsverke vardera.

Skolhusbyggnationen lades ut på entreprenadauktion till lägstbjudande och arbetet gick till en byggmästare Fröjd som skulle få 398 rd och 16 sk för uppförandet av skolan. Skolans placering blev i Trehörna kyrkby och var definitivt klar under hösten 1859.⁵ Det tog alltså sjutton år från att man behandlat skolfrågan för första gången tills en fast skolhusbyggnad stod klar i Trehörna. Folkskoleförordningen hade varit vag på punkten rörande fast skola. Trehörna sockenstämman hade tolkat lagen så att de kunde "dra" på beslutet och förvisso medgav lagen en sådan tolkning.

Den nya fasta skolan blev inte den enda skolan i socknen. Fortfarande hade man kvar en ambulerande skola i södra delen av socknen. Växelundervisningsformen som man beslutat att använda från 1852 övergavs och i stället lästes varannan termin i skolhuset och varannan termin i södra delen av socknen.⁶

2.3 INRÄTTANDE AV SKOLSTYRELSE

Den kungliga förordningens andra paragraf är mer bestämd i formuleringen än den första. Det stadgades i denna paragraf att det skulle finnas en skolstyrelse i varje skoldistrikt. Denna styrelse skulle bestå av kyrkoherden eller den prästman som arbetade i hans ställe. Dennes roll var som ordförande och protokollsförare. Som ledamöter av styrelsen kunde församlingarna välja vem de ansåg som lämplig för sysslan, med förbehållet att de var bosatta i inom skoldistriktet. Skolstyrelsen skulle enligt stadgan inte enbart ha en beslutande uppgift utan också vara ett kontrollerande organ. Styrelsen skulle se till så att undervisningen verkligen skötes. Skolstyrelsen skulle också upprätta ett skolreglemente som skulle bestämma undervisningsmetoden, disciplinen och övrigt som hörde skolan till. Reglementet skulle godkännas av domkapitlet innan det togs i bruk.

Sockenstämman beslutar om skolstyrelse redan vid det första mötet rörande skolinrättningen i socken, den 18 november 1842. Vid sidan av kyrkoherden valdes rusthållare Sven Peterson från gården Svärdsfalla samt säteriägaren Nils Olofsson. Dessa båda herrar kom från två stora gårdar i socknen och får nog betecknas som respekterade personer. De hade förutom skolstyrelsen haft fler förtroendeuppdrag. Att beslutet om skolstyrelse kom så snabbt beror nog på paragrafens utformning. Den stadgade att det skulle finnas en skolstyrelse. Att dröja med beslutet skulle inte vara möjligt. Några riktlinjer i sitt arbete fick inte styrelsen av sockenstämman, i alla fall inte som framgår av protokollet. Skolstyrelsens arbete var emellertid klart reglerat i förordningen, så styrelsens arbetsram låg med detta färdigt. Det första reglementet som skolstyrelsen

lade fram för sockenstämman den 21 april 1844 har jag inte kunnat finna, endast att det blivit godkänt av domkapitlet.¹ Skolstyrelsen tog dock god tid på sig att utarbeta detta förslag. Kanske berodde detta på att frågan var ny för sockeninwånarna i Trehörna, vilket gjorde att man inte riktigt visste hur man skulle handskas med frågan. Nu var dock styrelsens arbete klart formulerat i folkskoleförordningen så problem borde inte ha uppstått. En annan gissning kan vara att man inte ansåg frågan av alltför stor vikt utan kunde låta tiden löpa. En tolkning av stadgans första paragraf skulle kunna skjuta på arbetet med skolinrättning i fem år. Styrelsens sammansättning var också liten och ledamöterna arbets-tyngda av andra uppdrag. Sven Peterson blev exempelvis vald till sockennämndens förste ordförande 1843.²

Sammansättningen av skolstyrelsen i Trehörna kan jämföras med annan forskning för att få en bild av vilket mått skolstyrelsen tillmättes. Tisconia visar i sin avhandling exempel på en socken, Västerfärnebo, som 1842 valde en skolstyrelse med 27 ledamöter.³ Skillnaden i antalet ledamöter är slående och kan möjligen ge en bild av vilken vikt man satte till skolstyrelsen både i Trehörna och i Västerfärnebo.

Trehörna skolstyrelse var under hela perioden liten och om jag inte missuppfattat källorna så översteg antalet ledamöter aldrig tre.⁴ Under kyrkoherde Petterssons tid så är styrelsen relativt lite arbetande. Styrelsen beslutar om när terminer ska börja och vilket skoldistrikt som ska börja undervisningen.⁵ Sockenstämman och skolstyrelsen har under perioden ingen konflikt som går att utläsa av de olika protokollen. Visserligen röstar stämman enhälligt emot skolstyrelsens första förslag. Dock syns ingen motaktivitet från skolstyrelsens håll. När den nye kyrkoherden Siegbahn blir ordförande i skolstyrelsen ökar aktiviteten i styrelsen.⁶ Denna tempohöjning kan dock förklaras med denne ende man, Samuel Clemens Siegbahn.⁷ Skolstyrelsen var aldrig en självgenererande sammanslutning utan alla nyval av ledamöter gjordes av sockenstämman.⁸

2.4 SKOLLÄRAREN OCH HANS AVLÖNING

Med skapandet av skolinrättning följde naturligt läraranställning. Enligt paragraf fyra i förordningen stadgas vilken lön läraren hade rätt att uppbära. Läraren skulle åtnjuta ett minimum av sexton tunnor spannmål i lön. Åtta av dessa skulle betalas i natura, de andra skulle betalas i pengar till ett bestämt belopp av 53 rd 16 sk. Paragrafen fastställer likaså att läraren skulle hållas med tjänlig bostad och bränsle därtill. För att kunna avlöna läraren stadgas, där inga andra medel fanns, att ett årligt bidrag av minst två skillning skulle betalas av varje skattskyldig person och en avgift skulle erläggas för varje barn som bevistade skolan. Undantag från denna regel gällde om barnens föräldrar erhöll fattighjälp. Alla insamlade medel skulle samlas i en skolkassa. Efter att ha visat hur mycket som skulle betalas av sockenborna så upplyste förordningen att församlingen kunde söka statsbidrag om den var urstånd att själv avlöna läraren till den minimilön som stadgan nämnt ovan. Församlingen skulle dock kunna visa att den satt igång arbetet med skolinrättning innan något bidrag var aktuellt.

Trehörna sockenstämma beslutar den 18 november 1842 att starta en insamling i socknen av det stadgade minimibeloppet två skillning per skattskyldig person för att få tillstånd en skolkassa. Eftersom det inte finns någon lärare i Trehörna beslutar stämman att återkomma i ärendet rörande dennes bostad och avlöning. Sist beslutar sockenstämman att hos Kungl. Majt. söka det ovannämnda statsbidraget för "fattiga socknar".

Sockenstämman tar inte upp frågan om lärare förrän den andra januari 1846. Kyrkoherden framställde en fråga till stämman huruvida de kunde tänka sig att sända klockarens son, Carl Edvard Blomqvist, till lärarseminarium i Linköping. Stämman lämnade sitt bifall till förslaget. Den blivande lärarkandidaten beviljades även tio rd ur skolkassan för sitt uppehälle i Linköping. Ett problem kvarstod dock för stämman. Carl Edvard skulle inte bli klar med sin utbildning innan skolan startade den första maj 1846. Stämman skulle alltså bli tvungen att

anställa en vikarie under tiden som kandidaten fullgjorde sin utbildning. Valet föll på den blivande lärarens far, klockare Blomqvist. Det kanske "osar" svågerpolitik om detta val. Då ska man hålla i minnet att klockaren var en av socknens mer utbildade män. Likaså var detta ett ekonomiskt bra drag av stämman då klockaren redan uppbar lön. Stämman handlade också i enlighet med skolförordningen som stadgade att socknarna hade rätt att förena klockar- och lärartjänsten.¹

Carl Edvard Blomqvist kom tillbaka till sin hemsocken efter sin vistelse vid seminariet i Linköping och den 8 mars 1847 anställdes han som ordinarie lärare i Trehörna.² Stämman hade redan hösten innan vid sockenstämman den 25 november 1845 beslutat om hans bostad och avlöning. Carl Edvard skulle få en bostad i kammaren i sockenstugan, bränsle som han hade rätt att få skulle tillhandahållas av sockenmännen. Stämman beslutade att läraren skulle ha rätt att få ut ett långvedslass av varje helt hemman, men veden skulle huggas av socknens torpare. Det kontanta lönen som läraren enligt stadgan skulle få till ett belopp av 53rd och 16 sk hade socknen fått bidrag för.³ Naturallönen skulle sockenmännen själva erlægga.

Under perioden 1842-62 hade Trehörna tre lärare. Blomqvist blev inte så långvarig som lärare i socknen. År 1848 beslutar stämman att anställa en ny lärare, Johan Aden.⁴ Varför Blomqvist blir så kortvarig vid sin tjänst framgår inte så tydligt, men det verkar som stämman inte är riktigt nöjd med hans tjänst. Den 23 maj 1848 lämnar han in sin avskedsansökan.⁵ En större förändring kommer 1859 då stämman beslutar att slå samman klockar- och lärartjänsten samtidigt som man byter lärare och anställer Johan Leonard Nyberg till tjänsten som klockare- och folkskollärare.⁶ Nyberg innehar lärartjänsten resten av undersökningsperioden. Förslaget att förena dessa två tjänster hade varit uppe till behandling redan 1856. Motiveringen hade den gången varit att det skulle vara ekonomiskt fördelaktigt för en liten fattig socken som Trehörna att handla så.⁷

2.5 ÖVRIGT RÖRANDE FÖRORDNINGEN

Mycket av det som står i förordningen har i det föregående inte behandlats. Detta dels för att det helt enkelt inte rör stämmans arbete som ex.v lärarseminarium, dels är det sådana delar som varit svårt att få grepp om i undersökningen. Jag ska ta några exempel. Paragraf sju tar upp vilka ämnen som bör undervisas i. Avsaknaden av Trehörnas skolreglemente har gjort det svårt att få en bild av vad som undervisades i. Paragraf åtta talar om vilken ålder som är lämplig för blivande skolbarn. Socknen hade rätt att bestämma detta själv, men stadgan föreslår att barnen bör börja sin utbildning senast vid nio år. Genom att gå till närvarolistorna har jag kunnat se att i Trehörna skola fanns t.o.m en femåring.¹ På grund av att närvarolistan var väldigt "virrig" att tyda har jag inte kunnat fastställa antalet skolbarn. Ett exempel ska jag dock presentera. Då skolan började, den 1 maj 1846 anmäldes 12 barn till Skruvhults skoldistrikt, 21 barn till Runnestad och 24 barn till Hägna.² Om alla dessa har fullgjort sin skolgång vet jag tyvärr inte.

3 AVSLUTNING OCH ANALYS

Uppsatsens syfte var att undersöka hur ett lokalsamhälle mottog och genomförde centrala beslut samt att försöka se vilket utrymme som fanns för lokalt självstyre.

Möjligheten för Trehörna socken att helt nonchalera den påbjudna lagen fanns inte. Men lagen var i många stycken vagt formulerad, vilket gjorde den till en ganska så fri arbetsram för socknen. Stämman visar också prov på egen tolkning, när man på sockenstämman den 21 april 1844 helt enkelt skjuter på beslutet om inrättandet av skola i socknen. I de fall där förordningen var mer bestämd i formuleringarna, ex.v angående skolstyrelse, fanns det inget skäl för stämman att dröja med något beslut. Vid sådana delar i förordningen fanns heller inget utrymme för egen tolkning.

Vad var det då som gjorde att stämman inte beslutade om en skol-inrättning utan sköt det på framtiden? Vid stämmans första möte med skolförordningen hade man förvisso sagt att frågan var behjärtansvärd. Den första anledningen, tror jag, är att söka i tiden före stadgan. Sockenborna hade gemensamma frågor som var kostsamma. Fattigvården var en ständigt återkommande fråga vid sockenstämmorna. Socken skulle i och med skolfrågan få ännu en kostnadskrävande utgift. Detta är huvudsaken i motsträvigheten mot ett alltför snabbt inrättande av skola. En andra anledning, tror jag, är att det under 1840-talet inte fanns någon klar aktör för skolfrågan. Socken kunde förvisso se det positiva med en skolinrättning men sedan inte ha viljan eller förmågan att genomföra det. Häri ligger ingen motsättning. Kyrkoherden visar inte heller några ansatser till att vilja driva på frågan.

Under 1840-talet är det närmast regel för stämman att välja det "billigaste" alternativet rörande skolfrågan. Lärarfrågan löser man till en början på smidigaste sätt. Socken skickar en bygdens son för utbildning till lärare. Under tiden sköter kandidatens far sysslan

som skollärare. Likaså söker socknen statsbidrag till lärarens avlöning. För att slippa ett kostnadskrävande skolhusbygge så låter stämman skolinrättningen under många år vara ambulerande.

Det dröjer in på 1850-talet, innan det dyker upp en aktör för skolfrågan i Trehörna. Den nytillträdde kyrkoherden Siegbahn ger sig genast i kast med frågan att förbättra skolans ordnande. Det är han som får tillstånd ett skolhusbygge i kyrkbyn under 1850-talets senare del. Skolstyrelsen hade fram till Siegbahns tillträde förhållit sig relativt lite aktiv. Styrelsen hade utfört de sysslor som de var tillsatta att sköta. Den förhöjda aktiviteten under 1850-talet anser jag bero på den nye kyrkoherden.

Antagandet att socknen använde sig av tolkningsföretråde, där det fanns utrymme för sådant verkar alltså hålla. Dock gör inte socknen några ansatser till att försöka ändra innehållet i stadgan eller gå emot den. Sockenstämman söker inte heller någon dispens hos Kungl. Majt. eller domkapitlet för att s.a.s bordlägga frågan.

Jämfört med Rickard Karlssons uppsats om Trehörna sockens ordnande av fattigvården i förhållande till förordningarna 1847 och 1853, är skolfrågan tungarbetad för sockenstämman. Karlsson visar i sin uppsats att socknen anpassar sig mycket mer smärtfritt till fattigförordningarna. Det fanns en kunskap om dessa frågor sedan gammalt i socknen. Fattigvården var en fråga som man ständigt konfronterades med. Även om fattigvården genomgick förändringar under perioden 1843 till 1858 så anpassades arbetet smidigare just p.g.a det fanns en inarbetad fattigvård i socknen.

Uppsatsen slutar, då sockensjälvstyret är på väg att omorganiseras. Om skolarbetet fick en annorlunda utveckling under kommunalstämman än under sockenstämman blir lämnad kvar. Trots detta kan man nog utan att vara alltför djärv anta att även skolfrågan fick en inarbetad organisation i Trehörna

NOTER

1.1 SOCKENSTÄMMAN

1. Gullstrand 1923, Johansson 1937
2. Gustavsson 1989 s 28
3. Tisconia s 19
4. Gustavsson s 37
5. Ibid s 29
6. Ibid
7. Aronsson s 70
8. Gustavsson s 38
9. Ibid s 29
10. Sockenstämmoprotokoll 1840-50, Trehörna kyrkoarkiv VaLA. (Fortsättningsvis skrivs endast Ss, år och datum.)
11. Ibid, se även Gustavsson 1989 samt Tisconia.
12. Ss 1840-50
13. Gustavsson 1989, Tisconia
14. Ss 1840-50

1.2 1842 ÅRS FOLKSKOLESTADGA

1. Tisconia s 87 f
2. Warne s 5
3. Den svenska folkskolan 100 år s 14
4. Warne s 45 ff
5. Ibid s 91
6. Ibid s 105
7. Ibid s 163 ff
8. Sandin s 246

1.6 KORT PRESENTATION AV TREHÖRNA SOCKEN

1. Sockenstatistik för Trehörna 1840-50
2. Ibid

2.1 TIDEN FÖRE 1842

1. Den svenska folkskolan 100 år s 15
2. Johansson s 193
3. Trehörna husförhörslängder, Trehörna kyrkoarkiv VaLA
4. Ss 1857-05-25

2.2 Det första förslaget

1. Karlsson, uppsats

2.2 Skolan startar

1. Ss 1846-01-02
2. Skolstyrelsens protokoll fr.o.m 1846, Trehörna kyrkoarkiv VaLA
(Fortsättningsvis skrivs Sks, år och datum)
3. Tisconia s 93
4. Gustavsson s 56
5. Ss 1846-11-25
6. Visitationsprotokoll, Trehörna kyrkoarkiv VaLA
7. Sks 1852-11-03
8. Ss 1846-11-25
9. Ss 1852-11-11

2.2 Skolhusbygget

1. Ss 1848-05-23
2. Ss 1855-05-30
3. Ss 1854-01-22
4. Ss 1855-05-30
5. Sks 1859-10-03
6. Ibid

2.3 INRÄTTANDE AV SKOLSTYRELSE

1. Linköpings domkapitels arkiv band G VIII c:1
2. 1843-
3. Tisconia s 97
4. Sks protokoll 1846 ff
5. Ibid

6. Sks 1852-11-03
7. Ss 1852-11-11
8. SFS 1842

2.4 SKOLLÄRAREN OCH HANS AVLÖNING

1. SFS 1842 § 4
2. Ss 1847-03-08
3. Ss 1846-11-25
4. Ss 1848-11-29
5. Ss 1848-05-23
6. Ss 1859-09-01
7. Ss 1856-06-01

2.5 ÖVRIGT RÖRANDE FÖRORDNINGEN

1. Närvarolistorna finns i skolstyrelsens protokollsbok fr.o.m 1846
2. Ibid

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Landsarkivet i Vadstena, Trehörna kyrkoarkiv:

Sockenstämmoprotokoll 1833 - 1854, K I a 1
 Sockenstämmoprotokoll 1855 - 1862, K I a 2
 Skolstyrelsens protokoll fr o m 1846, K VI 1
 Visitationsprotokoll 1852, C:3 (mikrokort)

Linköpings domkapitels arkiv:

Ink. skrivelser band G VIII c:1

OFFICIELLT TRYCK:

Svensk författningssamling 1842

BEARBETNINGAR

Aronsson, Peter.....Bönder gör politik, 1992
 Den svenska folkskolan 100 år, 1942
 Gullstrand, Ragnar.....Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet, 1923
 Gustavsson, Harald.....Bland bönder och avskedade soldater, HT:4 1986
 - " -.....Sockenstugans politiska kultur, 1989
 Johansson, Egil.....Den kyrkliga lästraditionen i Sverige, ST 22:3
 Johansson, K H.....Svenskt sockensjälvstyre 1686 - 1862, 1937
 Sandin, Bengt.....Hemmet, gatan, fabriken eller skolan, 1986
 Svenska folkskolans historia II, 1942
 Tisconia, Alberto.....Statens, godsens eller böndernas socknar, 1992
 Warne, Albin.....Om tillkomsten av vår första folkskolestadga, 1961
 Östergren, Eva.....Bönder och centralmakt i det tidiga moderna Sverige, Scandia 55:1 1989